

end mange andre af flådens skibe, der sjældent blev udrustet. Det tremastede lineskib var af solid, traditionel konstruktion – ikke en fuldt udviklet fuld-rigger, snarere en overgangstype, hvilket både rigningen og mesanens placering tydeligt viser. Men det lidt gammeldags skib (både i konstruktion og udrustning) gjorde god fyldest både i patrulje- og konvojtjenesten, og det fik tilmed – 30 år gammelt – en central rolle at spille i Slaget på Reden.

Efter 1801 fulgte 13 år i engelsk tjeneste. *Holsten* var – under navnet *HMS Nassau* med i København i 1807 og ved Sjællands Odde i 1808 og endte sin løbebane som prisonskib. Unægtelig en noget omtumlet tilværelse, men også et godt vidnesbyrd om dansk skibsbygningskvalitet.

Bogen rummer bidrag af Ole L. Frantzen, H. C. Bjerg, Ole Feldbæk, Birger Thomsen, Ole Ventegodt og M. Winge, men det er Ole Frantzen, der som redaktør og forfatter til ikke færre end ni af de femten afsnit har trukket det store læs. Det er også Ole Frantzen, der med sin undersøgelse af hele ekviperingsprocessen står for et af bogens mest interessante temaer: hvor hurtigt kunne en oplagt flåde gøres operationsklar? *Holstens* skibsjournaler viser, at udrustningen kunne foretages på 2½ uge, en ganske imponerende præstation, der taler sit tydelige sprog om Holmens effektivitet.

Publikationen har modtaget økonomisk støtte fra mange sider. Alligevel er der åbenbart ikke blevet råd til et register. Med bogens struktur in mente ville et register omfattende alle 3 »læseplaner« have været et velkomment hjælpemiddel. De fleste læsere ville uden tvivl også have sat pris på en samlet oversigt over fagudtryk med tilhørende forklaringer (i hvert tilfælde, hvor det er muligt at give dem), for det lykkes – trods ihærdige bestræbelser – ikke altid at få forklaringen med i teksten. En sådan liste kunne også have opsamlet de fremmedord, der nu er smuttet med (det er f.eks. nok de færreste læsere, der er helt med, når de får at vide, at Frederik V's Søe-Krigs-Artikels Brev var »enhver officers vademe-cum« (s. 127).

Men ellers er bogen absolut veludstyret. Illustrations- og bilagsmaterialet er allerede nævnt, og hertil kommer en nyttig forkortelsesliste, der er næsten dækkende (P.M. s. 124), et godt noteapparat og ikke mindst en omfattende oversigt over litteratur, trykt og utrykt kildemateriale.

Det er en spændende og utraditionel bog, der bibringer sine læsere en betydelig viden *både* om det konkrete skib og om danske sømilitære forhold omkring 1800.

Per Willemoes Jørgensen

DET 19. ÅRHUNDREDE

Anders Nørsgaard: *Mission und Obrigkeit. Die Dänisch-Hallische Mission in Tranquebar 1706-1845*. (Missionswissenschaftliche Forschungen Bd. 22, Gütersloh, 1988). 312 s. Forsvaret for den teologiske doktorgrad ved Aarhus Universitet 22. sept. 1988.

Tranquebarmissionens skelsættende betydning for protestantisk mission er almindelig anerkendt, men Anders Nørsgaard har kun tre fremtrædende forgængere. Allerede i 1843 udgav den danske grundtvigianer J. F. Fenger en samlet fremstilling, hovedsagelig på

grundlag af de trykte Hallische Berichte, da han ikke kunne få adgang til det store brevmateriale i Halle. Dette blev udnyttet af tyskeren Wilhelm Germann til store, detaljerige pioner-biografier 1865-70, og i 1956 fremkom en ny samlet fremstilling på samme grundlag, Arno Lehmann: *Es begann in Tranquebar*.

Anders Nørgaard bygger på langt mere omfattende arkivstudier: foruden Halle-arkivet Tranquebarmissionens eget arkiv (opsporet dels i Leipzig, dels i Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland), vigtige dele af det danske missionskollegiums arkiv (fundet i Ledreborgsamlingen), det engelske missionselskab SPCK's arkiv i London og ikke mindst handelskompagniernes og kommercekollegiets arkiver (Rigsarkivet).

De sidste har især betydning for undersøgelsens sigte: forholdet mellem missionærerne og koloniøvrigheden, herunder begge parters hjemlige overinstanser, d.v.s. kongen og missionskollegiet, der udsendte missionærerne, og de skiftende handelskompagnier. Baggrunden er professor Torben Christensens principielle interesse for dette spørgsmål, som blev alsidigt belyst af flere forskere i *Missionary Ideologies in the Imperialist Era* (udg. af T.C. og W. Hutchison 1982). Selv lagde Torben Christensen vægt på forskellen mellem handelskompagniernes profitmotiver og missionærernes respekt og omsorg for de indfødte som medmennesker (*Dansk teol. Tidsskrift* 1978). Det er også hovedsynspunktet for Anders Nørgaards forståelse af Tranquebarmissionens historie som stadig bestemt af spændingen mellem »Mission und Obrigkeit«.

Herfor finder Nørgaard mange belæg i sit første, ret udførlige hovedafsnit om grundlæggelsestiden (1706-29). Missionærerne repræsenterede unægtelig et nyt forhold til den indfødte befolkning.

De slog sig oprindelig ned i de indfødtes bydel og gjorde en energisk indsats for at lære deres sprog; og da de især fik med slaver og andre lavt stillede at gøre, optog de også sociale opgaver og forlangte, at døbte slaver skulle behandles som kristne brødre. På den anden side tog kommandanten bestemt afstand fra missionærernes omgang med »asiaterne«, der medførte social uro.

Under indflydelse fra København opstod der dog en »modus vivendi« mellem mission og koloniøvrighed, som prægede perioden 1730-80, bogens andet hovedafsnit. Trods latente spændinger kunne de nu respektere og til dels støtte hinanden som forskellige og indbyrdes uafhængige institutioner, især fordi missionen var »kongelig«, mens handelskompagniet var privat. Denne balance forstyrredes efter 1780, da kolonien blev overtaget af regeringen. Ifølge det tredje og sidste hovedafsnit kom missionen derved under stadig stærkere tryk af den nye kongelige kolonimyndighed, hvilket til sidst førte til dens nedlæggelse, i realiteten i 1820'erne, om end først formelt ved koloniens salg 1845.

Anders Nørgaards hovedsynspunkt bruges således til at forklare hele forløbet, men med tvivlsom ret. Fra koloniøvrigheden mødte missionen kun virkelig modstand i de første år og efter 1806. I hele fremgangs- og blomstrings-tiden til o. 1780 byggede den i høj grad på »verdslig« støtte. Missionærerne optrådte nærmest som kongelige embedsmænd og de fleste kommandanter og guvernører som venner af missionen. Ved gaver fra kongehuset og indsamlinger i Europa fik den betydelige midler, som muliggjorde ansættelse af stadig flere, opbygning af menigheder og store anstalter, især skoler, og omfattende sociale hjælpeforanstaltninger. Mod lunkenhed blandt de døbte sikre-

des den af en særlig »missionsdomstol«, hvis straffe blev eksekveret af koloniøvrigheden. Når billedet ændredes efter 1780, skyldtes det hovedsagelig indflydelse fra oplysningstiden, der helt savnede sans for mission. Den mistede nu både officiel og økonomisk støtte fra Danmark, og de resterende Tranquebar-missionærer var selv tilbøjelige til at give op.

Til alt held er Nørgaards forklaringsmodel kun ramme om konkrete redegørelser, som vil bevare deres værdi. Det berettigede i hans »tese« svækkes ved begrænsning til byen Tranquebar, skønt missionsarbejdet fik lange udløbere ud over kolonigrænsen. Her var dets formelle og økonomiske stilling langt svagere, men det bredte sig dog stærkt just henimod 1800, da det stagnerede i Tranquebar. På langt sigt fik Tranquebar-missionen især betydning gennem disse udløbere.

Formelt må der ankes over en del trykfejl og andre småfejl. Der er sparet på tryksatsen, som ikke sjældent er uregelmæssig, og det er en påfaldende mangel, at afhandlingen ikke er forsynet med et personregister. På den anden side er der tilføjet nyttige oversigter over kommandanter og guvernører, missionærer og menighedernes vækst samt skibsforbindelserne til Tranquebar. Hertil kommer udmærkede illustrationer.

A. Pontoppidan Thyssen

Karen Fog Olwig: *Cultural Adaptation and Resistance on St. John. Three Centuries of Afro-Caribbean Life*. (University of Florida Press, 1985). XII+227 s., 20 \$.

I denne vigtige bog, som på grund af omstændighederne først er havnet hos undertegnede nu, giver Karen Fog Olwig en historisk-antropologisk beskri-

velse af livet på St. Jan gennem det sidste par hundrede år. (Et tema hun tidligere har behandlet mere kortfattet blandt andet i *Vestinderne – fra dansk slaveri til amerikansk masseturisme* (Skarv, 1980)). Emnet for fremstillingen er den særlige afro-caraibiske kultur, som har overlevet trods alle økonomiske og samfundsmæssige omskiftelser.

Det begyndte med danskernes kolonisation i 1717 og de første negerslavers anbringelse på øen i forbindelse med opdyrkningen, hvorefter sukkerplantager med udpræget slaveøkonomi dominerede St. Jan, indtil slaveriets afskaffelse i 1848. Fra da af og indtil midten af 1900-tallet erstattedes sukkerrørene af kvæg, og afro-caraiberne indrettede sig som selvforsynende smålandbrugere og fiskere; de fik lov til at passe sig selv i denne økonomiske stilstandsperiode og kunne lige holde skindet på næsen. Efter Anden Verdenskrig er St. Jan blevet domineret af turismen, og over halvdelen af øen er forvandlet til naturpark. Dermed er landbrug og til en vis grad fiskeri blevet umuliggjort, så de fleste indbyggere har måttet flytte til øens lille by ved Cruz Bay, hvor hovedparten ernærer sig som lønarbejdere i offentlig tjeneste eller i turisterhverv.

For hver af disse tre epoker beskriver Olwig nøje den farvede befolknings levevilkår. Skønt de politiske og økonomiske forandringer har været enorme, er der mange konstante træk i den afro-caraibiske kultur; flere af disse har tydeligvis deres rod i den bevidste reaktion mod slaveriet og plantagesystemet, som hele livsformen er udsprunget af. Navnlig fremhæves det udvekslingsnet (*network of exchanges*), der fra første færd har dannet ryggraden i det sociale og kulturelle liv på øen. I netværket udveksler man først og fremmest arbejdsydelser og fødevarer, men også mange andre former for hjælp og støtte. Der